

Kasteel Vredenburg in Neolatijnse poezië van de 16e tot en met de 18e eeuw

De recente opgravingen van de resten van kasteel Vredenburg hebben interessant materiaal opgeleverd van bouwkundig en historisch belang; de brokstukken die de lezer in dit artikel worden gepresenteerd zijn van literair-historische aard. Het zijn enkele specimina van Neolatijnse dichtkunst waarin het kasteel bezongen wordt. In chronologische volgorde laat ik de teksten volgen met bijvoeging van een Nederlandse vertaling.

I. Opschrift boven de hoofdpoot (1529).

In gouden letters stonden boven de hoofdpoot van het kasteel de volgende dichtregels (2 hexameters) te lezen ¹⁾:

*Arx dicor Pacis, a Quinto condita Carlo,
Grata bonis statio, sed ferrea virga malignis.*

Vredenburg word ik genoemd, door Karel de Vijfde gebouwd,
voor vriend een welkome bescherming, voor vijand daarentegen een ijzere roede.

Dit opschrift, volgens Buchelius daterend van 1529, is naar mijn mening vervaardigd door Georgius Macropedius, die zich juist in deze tijd als rector van de Hieronymusschool te Utrecht vestigde. We weten nl. dat hij ook enkele Latijnse disticha voor de bolwerken heeft gemaakt ²⁾; bovendien vertoont de eerste dichtregel grote overeenkomst met een nog onder III te citeren vers van Macropedius. Definitief bewijs voor Macropedius' auteurschap kan echter niet geleverd worden.

II. Janus Secundus (1533).

De Latijnse gedichten (vooral de 19 *Basia*, 'Kusjes') van Janus Secundus (1511-1536) zijn door de eeuwen heen veel gelezen. Hij mag dan ook, samen met zijn tijdgenoot Erasmus, tot de meest bekende Neolatijnse auteurs van Nederlandse bodem gerekend worden. Een aardige bijkomstigheid voor Utrecht is dat zijn verzamelde gedichten voor het eerst in deze stad zijn uitgegeven door de drukker Herman van Borculo (1541) ³⁾.

Secundus heeft vriendschappelijke contacten onderhouden met de schilder Jan van Scorel ⁴⁾. Vóór zijn vertrek naar Spanje (mei 1533) zond hij Scorel twee brieven, de eerste in verzen, de tweede in proza. In de metrische brief (hexameters) staat de passage die voor ons van belang is ⁵⁾:

*Expectatque diem, qua tecum cernere clari
Moenia Traiecti, turritaque templa Deorum
Possit, et ingentem Caesar quam Carolus arcem
Tutandis posuit populis, Pacique dicavit.*

Hij (sc. Secundus) ziet uit naar de dag waarop hij met U (sc. Scorel) kan aanschouwen de muren van het roemrijke Utrecht, de kerken met hun torens, en de reusachtige burcht die Keizer Karel ter bescherming van het volk heeft laten bouwen en aan de Vrede heeft toegewijd.

Of de wens van Secundus om Utrecht te bezoeken in vervulling is gegaan, valt niet met zekerheid vast te stellen. Tegen het eind van zijn leven is hij secretaris geweest van de Utrechtse bisschop George van Egmond. Deze vertoefde echter vrijwel doorlopend buiten zijn bisdom. Secundus is te St. Amand gestorven, waar George van Egmond commendatair abt was van de Benedictijnerabdij.

III. Georgius Macropedius (ca. 1541-45).

Georgius Macropedius (1487-1558) geniet in de literatuurgeschiedenis bekendheid door zijn twaalf Latijnse toneelstukken. Als rector van de Utrechtse Hieronymusschool (ca. 1529-1556) heeft hij ook Latijnse schoolzangen gedicht, die jaarlijks door de leerlingen op Sint Maartensavond werden uitgevoerd. In een schoolzang uit de jaren 1541-45 wordt kasteel Vredenburg vermeld. Deze ode *De Traiectinae*

Vredenburg word ik genoemd; voor de uitgeputte burgers heb ik de stad verdedigd, en ben ik een belangrijke oorzaak van vrede geweest.

Ook door mij daarentegen hebben de burgers ongemak geleden.

Aldus was ik zowel oorzaak van oorlog als van vrede.

Eadem loquitur.

Arx ego Traiecti quae maxima gloria nuper,

Eversa in cineres facta aliena luo.

Felix si nunquam miseram tenuisset iberus.

Plectimur insontes, perfidus hostis abit.

Sed mea culpa fuit, simul et peccavimus ambo,

Hosti debueram bella movere meo.

Disce meo casu patriam defendere, quisquis

Aeternum factis nomen habere velit.

De burcht spreekt.

Ik die nog kort geleden als burcht Utrechts grootste roem was, boet nu - veranderd in een puinhoop - voor de daden van een ander. Ik zou gelukkig geweest zijn als de Spanjaard mij ongelukkige nooit in zijn bezit had gehad. Onschuldig word ik gestraft, de trouweloze vijand is er vandoor. Maar het is mijn eigen schuld geweest, tegelijk ook hebben wij beide gezondigd: ik had tegen mijn vijand de oorlog moeten beginnen. Laat een ieder die zich door zijn daden een eeuwige naam wil verwerven, uit mijn ongeluk leren zijn vaderstad te verdedigen.

V. Constantijn Huygens (1649).

In de *Momenta desultoria* (tweede druk, Den Haag 1655) van Constantijn Huygens (1596-1687) komt een reeks 'Utrechtse epigrammen' voor, waarvan het laatste Vredenburg tot onderwerp heeft (het werd gemaakt op 9 jan. 1649). Deze epigrammen zijn uitvoerig besproken door dr. P. M. M. Geurts, „De Utrechtse epigrammen van Constantijn Huygens”, in: *Jaarboekje van Oud-Utrecht 1962*, pp. 71-90. Ik kan hier dan ook volstaan met de tekst van het distichon en de vertaling van dr. Geurts.

Area Castri Vreburgi, nunc Forum equinum.

Pacis ego quondam gessi male nomina, pacis,

Moenia sic inter moenia facta forum, est.

Het terrein van het kasteel Vreburg, thans paardenmarkt.

Vroeger droeg ik de naam „Vrede(burg)” ten onrechte; dat, zoals thans het geval is, vestingmuren een marktplein zijn geworden te midden van de huizen van de stad, is inderdaad een bewijs van vrede.

VI. Sebald Fulco Rau (1782).

Sebald Fulco Rau (1765-1807), zoon van de Utrechtse hoogleraar Sebald Rau (Ravius), publiceerde in 1782 een Latijns gedicht *Traiectum ad Rhenum*, waarin de roemrijke geschiedenis van Utrecht wordt bezongen¹⁰). Hij droeg het gedicht op aan de Utrechtse raad, die de dedicatie op 29 april 1782 aan- nam¹¹). Het gedicht bestaat uit 378 hexameters, in vloeiend Latijn geschreven¹²). De passage over Vredenburg bestrijkt de verzen 268-299. Ze is te uitgebreid om hier in extenso te citeren. Bovendien is het grootste gedeelte van deze verzen gewijd aan de belegering van het kasteel. Het fragment waarin iets over het kasteel zelf en zijn ligging wordt meegedeeld (vss. 273-276) moge hier als laatste in de reeks volgen.

Scilicet immanem longe lateque superbos

Hic monstrasse aditus arcem, quam nomine falso

Fatorum ignari cives de pace vocarant,

Fama refert, et certa docent vestigia molis.

Volgens de overlevering, en getuige de tastbare resten van het reusachtige bouwwerk, vertoonde de geweldige burcht, die de burgers ten onrechte in hun onwetendheid met de loop der dingen naar de Vrede hadden genoemd, op deze plek zijn wijd en zijd fier zich verheffende toegangen.

Bovenstaande bloemlezing bewijst dat kasteel Vredenburg - in volle glorie, én als ruïne - Neolatinse dichters van de zestiende tot diep in de achttiende eeuw heeft weten te inspireren.

Alfred M. M. Dekker

NOTEN

- ¹⁾ Volgens een geschreven aantekening van Antonis van Santen (zie *Tijdschrift van N. van der Monde*, 1838, p. 75). Aernout van Buchell citeert de regels in zijn *Traiecti Batavorum Descriptio* (uitgegeven door S. Muller, in: *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap*, 27 (1906), pp. 131-268), p. 165, met in vs. 2 de variant: „Statio grata bonis”, welke volgorde metrisch minder goed loopt. (Zie afbeelding).
- ²⁾ Cf. GA Utrecht, Rekening van de Tweede Kameraar, 1550-51, fol. 22 verso; Buchelius, *Descriptio* (ed. S. Muller), pp. 162 en 166.
- ³⁾ *Ioannis Secundi Hagiensis Opera*. Nunc primum in lucem edita. Traiecti Batavorum Harmannus Borculous excudebat. Anno XLI (1541). In 1969 verscheen van deze belangrijke editie een facsimile-uitgave bij B. de Graaf, Nieuwkoop.
- ⁴⁾ Zie A. M. M. Dekker, „Secundiana. Janus Secunpp. 342-354. Joannes Scorellus”, in: *Hermeneus*, 42 (1970/71), dus - Joannes Schosserus - Hermannus Borculous -
- ⁵⁾ Janus Secundus, *Epistolarum Liber II*, ep. III, vss. 12-15.
- ⁶⁾ Zie A. M. M. Dekker, „Three unknown 'Cantilena Martiniana' by Georgius Macropedius: a contribution to the study of the Utrecht Carmina Scholastica”, in: *Humanistica Lovaniensia*, 23 (1974), pp. 188-227.
- ^{6a)} *munis munia munit*: etymologiserend klankspel (*munia* = *moenia*).
- ⁷⁾ UB Utrecht, hs. 836 (*Farrago Poematum iuvenilium Arnoldi Buchellii Batavi*), fol. 18 recto en verso: Epigrammatum Liber primus, epigr. (3) en (4).
- ⁸⁾ In zijn *Descriptio* (ed. S. Muller), p. 166 vermeldt Buchelius dat hij „ante annos novem” (9 jaar geleden) het eerste van de twee epigrammen gemaakt had; wanneer we bedenken dat de *Descriptio* in 1592 op schrift is gesteld, dan moet het epigram dus dateren van 1583. Dit geldt waarschijnlijk ook voor het tweede epigram.
- ⁹⁾ De tekst van dit epigram wordt door Buchelius ook medegedeeld in zijn *Descriptio* (ed. S. Muller), p. 166 (cf. noot 8). Varianten: *plurima* i.p.v. *maxima* (vs. 2) en *rursus* i.p.v. *rursum* (vs. 3).
- ¹⁰⁾ *Sebaldi Fulconis Ravii Seb. fil. Traiectum ad Rhenum*. Accedunt Constantini Hugenii de eodem argumento Epigrammata (Traiecti ad Rhenum, sumtu auctoris, literis Postianis, 1782). Ex. UB Utrecht (X. oct. 953).
- ¹¹⁾ Zie J. A. Wijnne - L. Miedema, *Resolutiën van de Vroedschap van Utrecht betreffende de Academie Utrecht 1888-1900*, p. 425.
- ¹²⁾ Zie het oordeel van P. Hofman Peerlkamp, *Liber de Vita, Doctrina et Facultate Nederlandorum qui arma Latina composuerunt* (Haarlem 1838), pp. 545/46.

VREELAND VROEGER EN NU

De Studiegroep „Vreeland, vroeger en nu” is zo'n 3 jaar geleden gevormd rond een man „die er al lang belangstelling voor had”, in een tijd dat het oudst dorp Vreeland zijn zelfstandigheid dreigde te verliezen door een voorgestelde samenvoeging met Loenen. Belangstelling voor de geschiedenis van het oude Vredelant, zijn oude gebouwen en oudere inwoners die zo aardig over vroeger verhalen vertellen... volop belangstelling in een reigende tijd. Zal 't blijven, zal 't verdwijnen? In vertellingen in het plaatselijke weekblad „De Vreelandspost” over het kasteel, de stad die dorp werd, de inwoners en het gebeuren. Dia-avonden waar de gezichten tegenover huidige plaatjes werden zet, waar toen oude Vreelanders „als jong” op 't scherm stonden om in de zaal na de vertoning

lachend nog wat uitgehaalde geintjes met tijdgenoten en huidige bewoners op te halen.

Het kleine groepje „dook erin”: oude foto's en oude kaarten. Dia's van zoals het nu was. Verhalen uit geschriften werden overgetypt, gegevens geregistreerd, plaatjes en prenten verzameld, banden werden volgepraat door de oude echte Vreelanders totdat... die ene middag kwam: met een handomdraai in een verloren ogenblik klitte een minister die nog nooit in Vreeland was geweest het goede, oude dorp samen met het (héél andere) Loenen. Loenen wordt nu „Groot Loenen” zei deze man... ontaktisch.

En met die samenvoeging slonk het studiegroepje tot 'n minimum!

Wat er overbleef was er mee begonnen zou je